

9. Buddhismus – základní pojmy, dějinný přehled

1) Základní pojmy

Buddha (asi 563-483 př. n. l.) (Siddhártha Gautama Šákja)

-- bódhi (budhi = probudit se)

-- sansára – nirvána

-- nirvána, pari nirvána

-- 4 vznešené pravdy, 8dílná stezka:

Rozprava o roztočení kola zákona:

Hle, mniši, toto je Vznešená pravda o strasti. Zrození je strastné, stáří je strastné, nemoc je strastná, smrt je strastná. Být spojen s tím, co člověk nemiluje, je strastné, být odloučen od toho, co má rád, je strastné, nemít to, po čem člověk touží, je strastné. Zkrátka pět forem lpění je strastných.

A zde je Vznešená pravda o příčině strasti. Je to žízeň, která podněcuje znovuzrození a znovu stávání se, založená na vášnivě chtivosti, která zde I onde nalézá vždy nové potěšení, to jest žízeň po rozkoších smyslů, žízeň po bytí a stávání se a žízeň po nebytí.

A zde je Vznešená pravda o ukončení strasti. Je to úplné ukončení oné žízně: její zanechání, její zavržení, osvobození se a odpoutání se.

A zde je Vznešená pravda o stezce, která vede k ukončení strasti. Je to vznešená osmidílná stezka vedoucí k poznání: správné chápání, správné rozhodování; správná řeč, správné skutky, správný způsob obživy, správné usilování; správná pozornost, správné soustředění.

-- 3 klenoty: Buddha, dharma (tj. buddhistická nauka), sangha (buddhistická obec)

-- 5 přikázání: nezabíjet, nekrást, nedopouštět se cizoložství, nelhat, nepít opojné nápoje

-- arahat, buddha, bódhisattva

-- hínajána, mahájána

-- buddhistická obec (sangha): mniši (bhikšu), novici (šrámanéra), laici

Mahájána:

- úpadek ideálu arahatství, důraz na ideál bódhisattvy
- vznik kultu bódhisattvů, posun k představě dlouhodobého usilování, příprava na příchod Maitréji
- kult bódhisattvů a dhjánibuddhů: meditace (vizualizace); kult (mantry, znovuzrození v ráji)
- Amithábha (阿彌陀佛 Amitufo), Avalokitéšvara (觀音 Guanyin)
- pradžňá, pradžňápáramity: prázdnota dharem, teorie dvou pravd (paramártha satja – sanvrtti satja), probuzení uprostřed každodenní činnosti

2) Buddhismus v Číně

- příchod buddhismu do Číny
- 65 n. l. – nejstarší doklad o přítomnosti obce buddhistických mnichů v Číně
- rozkvět po roce 317; oddělený vývoj sever a jih
- tradiční klasifikace: sever – meditace (dhjána), jih – vědění, poznání (pradžňá)
- vliv taoismu na ranou recepci buddhismu v Číně (legenda o Laoziově odchodu na západ)

Překladatelská činnost:

Kumaradžíva (?-413)

Faxian/ Fa-sien 法顯 (asi 337-422)

Xuanzang / Süan-cang 玄奘 (602-664)

Yijing / I-t'ing 義淨 (635-713)

Buddhismus a stát:

-- sangha vs. stát – základní problémy a zdroje napětí

出家 chujia / čchu-ťia = vstoupit do sanghy, doslova „opustit rodinu“

Huiyuan / Chuej-jüan (334-416 n. l.): z textu „Mniši nemusejí vzdávat úctu králům“:

Ti, kdo odcházejí do bezdomoví (tj. stávají se mnichy), jsou hosty mimo hranice obyčejného světa, odlučují se od ostatních. [...] Tito lidé, jakmile složí přísahu, odloží jehlice do vlasů a své úmysly dají najevo změnou oděvu. Proto všichni, kdo jednou odešli do bezdomoví, opouštějí svět, aby se uchýlili tam, kde je poutá jejich srdce, mění své zvyky, aby uskutečnili svoji cestu. Změnou zvyků dávají najevo, že nesdílejí s ostatními společenský rituál (禮 li), tím, že opouštějí svět, ukazují, že jsou povzneseni nad každodennost. [...]

V rámci rodinných vztahů se mnich obrací zády k příbuzenským svazkům, aniž by se provinil proti zásadám synovské oddanosti (孝 xiao / siao). V rámci společenských povinností odvrhává úctu ke svému vládci, aniž by se provinil proti zásadě úcty (敬 jing / ťing). Z této perspektivy je zřejmé, že ten, kdo poznal to, co přesahuje proměny [věcí] a hledá počátek, do hloubky pochopil principy (理 li) [skryté za jevovou podobou světa] a jeho úmysly jsou poutivé. Zasluky toho, kdo plnými ústy mluví o lidskosti (仁 ren / žen), jsou nicotné a jeho poznání je mělké.

Jih:

-- buddhismus se prosazoval v elitních kruzích včetně někt. císařů; v tomto prostředí vysoká prestiž

-- nezávislost sanghy na světské moci

-- zároveň odpor konzervativních konfuciánů

Sever:

-- buddhismus výraznou podporu státu (hlavně dyn. Severních Wei (386-535)) – nečínské dynastie; zároveň podřízení sanghy státu

-- obrovský rozmach, na druhé straně první vážné perzekuce (446)

Dynastie Tang (618-907):

-- rozmach buddhismu, zároveň trvalý boj státu o kontrolu buddhistické obce

-- císařovna Wu Zetian (vládla fakticky od 683, nominálně od 690 do 705) – období největší podpory buddhismu

845 – největší perzekuce buddhismu v čínských dějinách (císař Wuzong); trvalý vliv, konec „zlatého věku“

Řádový život v čínském buddhismu:

-- tři kategorie chrámu, státní podpora, úsilí o kontrolu

747: systém státní ordinace buddhistických mnichů

Sangha: 4 kategorie participace: žadatel, novice, mnich, laik

-- ekonomické fungování sanghy: vlastnictví půdy, vyvázanost z daňové povinnosti (zdroje napětí na ose sangha – stát)

-- společenské fungování: vyvázanost z povinnosti vzdávat hold vlastním rodičům a vládci (boj o nezávislost sanghy na světské moci, rovněž zdroj napětí)

Nauka:

-- pradžňáparamitové sútry

-- Mádhamaka: prázdnota dharem, teorie dvou pravd (paramártha satja – sanvrtti satja); Nágardžuna (mezi 150 – 250 n. l.)

-- nauka o buddhovské přirozenosti všech bytostí (tathagátagarbha):

Tathagátagarbha sútra:

[Buddha vidí svým božským okem, že] všechny živé bytosti, byť jsou znečištěny záští, zlobou a nevědomostí, mají Buddhovu moudrost, Buddhovo božské oko a Buddhovo tělo pevně sedící v pozici meditace. Přestože jsou plné znečištění a přebíhají z jedné stezky na druhou, všechny mají dispozice Tathagáty (*tathagátagarbha*), jsou nadány ctnostmi a jsou stále čisté, a tedy se ničím neliší od Buddha.

-- v indických sútrách různá pojetí, i jako „pravé já“, buddhovské „tělo dharmy“ uvnitř lidské osobnosti, tedy jako reálně existující skrytý buddhovský element

-- v Číně důležitá reinterpretace: inherentní buddhovská přirozenost ztožněna s myslí (心 xin / sin):

Povzbuzení víry v mahájánu:

„Pravá Mysl je věčná, trvalá, neproměnlivá, čistá a sebedostačivá; proto se nazývá ‘neprázdna’“.

„Mysl, ačkoliv co do vlastní přirozenosti od počátku zcela čistá, je doprovázena nevědomostí. Když je znečištěna nevědomostí, vznikají znečištěné stavy mysli. Avšak i když je znečištěná, sama o sobě je věčná a neproměnlivá.“

Text *Povzbuzení víry v mahájánu* rozlišuje dvojí probuzení: 1) Původní probuzení, jímž je sama dokonalá mysl – čistá, neznečištěná myšlenkami ulpívajícími na vnějším světě,

přirovnávaná k prázdnému prostoru a k čistému zrcadlu. 2) Realizované probuzení, jímž se mysl zbavuje nečistot, které ji dočasně zahalily nevědomostí.

Tyto představy zřetelně navazují na tradiční koncepce, zejména Menciovo pojetí mysli. V některých taoistických textech ještě výraznější paralely:

Huainanzi:

Lidská přirozenost (人性 renxing / žen-sing) je tichá a čistá ve svém původním stavu a zatemňuje se a stává neklidnou teprve v kontaktu s předměty vyvolávajícími tužby a emoce. [...] Původní čistá přirozenost je přítomna v člověku. Může být dočasně zahalena, právě tak jako mraky zahalují hvězdy. [...] Pěstovat původní přirozenost je snadné. Jelikož je původně dobrá a zkažená je pouze vlivem vnějších podnětů, stačí odstranit vnější podněty a člověk se sám od sebe napraví.

Hlavní buddhistické školy

1) Tiantai / Tchien-tchaj; Huayan / Chua-jen; Chan / Čchan

Chan: genealogie, předávání dharmy od mistra k žákům mimo slova súter; patriarcha Hongren / Chung-žen (602-674); legenda o Huinengovi / Chuej-nengovi:

Tribunová sútra Šestého patriarchy:

Shenxiu / Šen-siou (605?-705): „Tělo mé je stromem bódhi, srdce (心 xin) jak čistého zrcadla rám; často je pilně čistím otírám, aby naň nesedal prach.“

„Tak jako bódhi nemá strom, zrcadlo jasné nemá rám; povahou Buddha je stále čist, kdeže je místo a na něm prach?“

Huineng: „Srdce je tím stromem bódhi, tělo je zrcadla rám; je-li však zrcadlo čisté, odkud prach vymetat mám?“

→ rozdíl náhlého a postupného osvětlení ztotožňovaný s rozdílem jižní a severní škola chanového buddhismu.

-- Shenhui / Šenchuej (670?-760) – 734 vystoupil s obviněními proti „severní škole“: 1) falešná linie předávání dharmy (Shenxiu vs. Huineng); 2) falešné učení o postupném osvětlení

Shenhui:

„Vezměte si vlákna hedvábné látky, která nelze spočítat. Jestliže je sevřeme do silného pramene, který položíme na špalek a přesekneme jedinou ranou ostrého meče, všechna vlákna budou naráz přeřata. Jakkoli velký je jejich počet, neodolají jediné ráně mečem. Stejně tomu je s jedinou ranou, která vyvolá mysl probuzení.“

Tribunová sútra:

„Ó vědoucí, není náhlá a postupná dharmy, jsou jen bystřejší lidé a těžkopádnější lidé. Ten, kdo ještě bloudí, přesvědčuje se jen postupně, ten, kdo se probouzí, učí se rychleji. Jakmile však už jednou došli k poznání vlastní mysli, jakmile už jednou uzřeli svou přirozenost, jakmile procitli, pak jsou jeden jako druhý a není už mezi nimi rozdíl. Stejně tak, pokud neprocitli, čeká je oba týž koloběh kalp.“

-- idea náhlého osvícení byla dále rozvíjena a stala se jakousi „ochrannou známkou“ chanového buddhismu. Nebyla však zdaleka metodou jedinou, vždy byly v rámci chanu rozvíjeny i konvenčnější meditativní metody.

-- zatemnění, znečištění mysli chápáno jako její ulpívání na předmětech vnějšího i vnitřního světa. Cílem je absolutní odpoutanost myšlení, jež podněty pouze odráží jako čisté zrcadlo. Odtud nekonvenční metody některých pozdějších chanových mistrů.

Tribunová sůtra:

„Ó vědouce, v našem učení, ať už náhlém nebo postupném, bylo vždy vytyčováno nemyšlení za hlavní, neformovost za podstatnou, nezastavovat se za to základní.“

Jak si vysvětlit neformovost?

Neformovost znamená být dalek rozlišování forem uprostřed forem.

Nemyslet znamená nemyslet v myšlení.

Nezastavovat se u ničeho je původní lidská přirozenost.

Myšlení se také u ničeho nezastavuje. Minulé myšlenky, přítomné myšlenky, budoucí myšlenky navazují jedna na druhou bez přerušení. Jakmile jednou přerušíme myšlení, dharmové tělo se odtrhne od smyslového těla. Proto se ve svém myšlení nezastavujeme u žádné dharmy mezi dharmami. Zastavit se totiž u jedné myšlenky znamená, že se zastavilo naše myšlení, a tomu se říká spoutání. Nebýt spoután naopak znamená nezastavovat se v myšlení u žádné z dharem.

[...]

Zůstat v jakémkoliv prostředí jím nezasažen, tomu se říká nemyslet. Ne-myšlení tedy spočívá v tom, udržet si nezávislost vlastního myšlení na vnějším prostředí, nikoli nepřemýšlet o dharmě. Kdybychom nemysleli na nic, naše myšlení se přeruší, vše ustane, naše myšlení ustane a dojde k znovuzrození jinde.“

Tribunová sůtra:

„Úplné samádhi (tj. dokonalé meditativní pohroužení) znamená uskutečňovat pravou mysl v každém čase a za všech okolností, chodě, stoje, leže, sedě.“

Ideál bódhisattvy v chanovém buddhismu:

„Ó vědouce, přísahám-li a uvazuji se k vysvobození všech živých bytostí bez výjimky, znamená to, že já je mám vysvobodit. Ty živé bytosti, jež mám na mysli, se vysvobodí vlastně samy, ve svém vlastním těle, skrze svou vlastní přirozenost. [...] Každá živá bytost je s to se vysvobodit sama. Od vaší zkaženosti vás vysvobodí vaše správnost, od vašeho zmatku vás vysvobodí vaše uvědomění, od vaší hlouposti vás vysvobodí vaše moudrost, od vašeho zla vás vysvobodí vaše dobro, od vaší trýzně vás vysvobodí vaše bódhi. Být takto osvobozen jediné znamená opravdu se osvobodit.“

Školy Linji / Lin-ťi a Caodong / Cchao-tung:

Se školou Linji jsou spojovány nekonvenční techniky, jimiž je chan v obecném povědomí obzvláště proslulý. Mistři této školy se snažili (jistě mimo jiné) své žáky šokovat, a tak přerušit jejich konvenční myšlenkové pochody, což někdy mohlo vést na místě k náhlému probuzení.

Linji:

„Zabijte vše, s čím se setkáte vně vás i ve vašem nitru. Najdete-li tam Buddhu, zabijte Buddhu! Najdete-li tam patriarchu, zabijte patriarchu! Naleznete-li tam arahata, zabijte arahata! Naleznete-li svého otce nebo matku, zabijte otce nebo matku! Naleznete-li své blízké, zabijte své blízké! To je způsob, jak se osvobodit, jak uniknout z otroctví věcí; to je únik a nezávislost!“

Škola Caodong pěstovala méně radikální meditační metody pod vedení mistra, zejména „sezení v pohroužení“ (坐禪 zuochan / cuo-čchan).

Kóany: (公案 gong'an / kung-an)

Sbírký krátkých výroků otázek nebo příběhů, jejichž smyslem je rovněž „šokovat“, rozhodit konvenční myšlení a vnímání věcí, a tak mysl připravit pro probuzení.

Otázka: Jak vypadá Buddha?

Odpověď: Jako tyčinka uschlého hnoje.

Otázka: Co je Buddha?

Odpověď: Tři míry konopí.

Otázka: Jak zní tlesknutí jednou rukou?

2) škola Čisté země (淨土 jingtu / t'ing-tchu)

-- Súra o Čisté zemi (*Sukhávátívjúha*), Lotosová sútra (*Sadharmapundarika*)

Představa o dvou odlišných cestách vedoucích ke konečnému cíli:

„Cvičit se v mravním jednání je obtížné; avšak postupovat za pomoci víry je snadné. Ti, kdo chtějí postupovat vpřed, by měli svou mysl naplnit úctou a recitovat jméno Buddha a nepouštět ho z mysli.“

-- Amitábha a Avalokitéšvara (Guanyin), cílem znovuzrození v Západním ráji (Čisté zemi)

-- víra v Amitábhu a jeho slib pomáhat k vysvobození ostatním bytostem; upřímná a hluboká víra; celou myslí toužit po znovuzrození v Západním ráji

-- prostředky: 1) neustálé recitování Buddhova jména; 2) recitování suter; 3) meditace (vizualizace) Amitábhy a jeho ráje; 4) uctívání Amitábhy a jeho vyobrazení; 5) vznášet prosby a přinášet obětiny Amitábhovi